

CENTRALISATIO ÉS FELELŐS PARLAMENTI KORMÁNY IRÍNYI JÓZSEF ÚTI JEGYZETEIBEN

MEZEY BARNA

Az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja

A SZERZŐ:

PROF. DR. MEZEY BARNA

AZ MTA-ELTE JOGTÖRTÉNETI
KUTATÓCSOPORT VEZETŐJE

MEZEYB@AJK.ELTE.HU

2022. február 21.

Irinyi József 1842. április 14-én kezdte meg nyugat-európai utazását. Szászországon keresztül Poroszországba vezetett útja (Lipcse, Berlin), majd Bajorországon keresztül tartott Franciaország felé (München, Augsburg, Rajna vidék, Mainz és Bonn). Belgiumon át érkezett Franciaországba, mely, mint írta, nem végső, de fő célja volt utazásának. Éberén várta éjszakán át, hogy megérkezzen „a forradalmi Párizsba.” Hosszú franciaországi és angliai tartózkodása után Rotterdamon keresztül vette hazafelé az útját. Egy esztendő múltán, 1843. április 5-én érkezett haza.

Az útról a kor szokásainak megfelelően Irinyi úti jegyzeteket készített,

melyeket könyvbe rendezett. A cenzor és a Könyvvizsgáló Hivatala tilalma miatt útiélményei csupán 1846-ban jelenhettek meg nyomtatásban, a leltított szerzők gyakorlatának megfelelően németföldön.¹ Politikai értelemben a kötet nem késett el, hiszen a legforróbb reformkori években került az olvasóközönség kezébe, ennél aktuálisabb közlést el sem lehetett volna képzelni. Egyébként kisebb részleteket már korábban is megolvashattak az Atheneum előfizetői, ugyanis az önállóan is értékelhető fejezeteket (cikkeket) még külfonból megküldte a folyóiratnak közlésre. Úti jegyzetei nem mutatnak feltétlenül hű képet az utazó aktuális gondolatairól, hiszen az 1842. évben tett körútja és az 1846-os megjelenés között eltelt idő változásokat értelt a műben. Feljegyzései egyébként sem klasszikus útiélmények összefoglalása, inkább az azok kapcsán megfogalmazódó elmélkedések gyűjteménye, egy centralista politikai alkotmányos elgondolásainak vázlata. Mint az úti jegyzetek korszerű új kiadásának² gazdája, Fenyő István fogalmazott: kezdetben ő is szabályos naplófeljegyzéseket írt, majd „írás közben a jegyzetek kezdenek átalakulni - a reflexió, a meditáció kerül bennük mindinkább előtérbe.”³ Négy esztendő során írta-formálta a végső szöveget, melybe egész fejezetek kerültek be utóbb írott és szerkesztett munkákból, de az öncenzúra és a szerkesztési megfontolások jelentősebb fejezetrészeket el is távolítottak a műből.

Folyamatosan csiszolhatta nézeteit, álláspontját, olykor nehezen kimutatható a konkrét kapcsolódás az útiélményekhez. Irinyi útleírása, ami irodalmilag hatalmas élmény, közjogi értelemben nehezebben kezelhető dokumentum a majdani politikai aktor nézetformálódásában. Persze az utazás során hazapostázott töredékek, folyóiratcikkek, almanachjegyzetek alapján nyomon követhetők a legfontosabb irányok, de a külhoni élmények közvetlen hatásai a konkrét politikai gondolatok akkori alakulására kevésbé. Leginkább úgy határozható meg a mű, mint az 1846-os politikai véleményrendszere, kevésbé szűrhető le belőle a közjogi nézőpontok kiforrásának időpontja. (Kivéve nyilván azon helyzeteket, melyeket a szerző kifejezetten összekapcsolt élményeivel.)

Utazónk lenézte a német társadalmi és politikai konstrukciókat, hidegen szemlélte a számára túl arisztokratikus angol megoldásokat, viszont parttalan lelkesedéssel köszöntötte a francia „forradalmi” modellt, melyet az alkotmányosság mintaértékű megtestesülésének tartott. Francia élményei hatására a központosított berendezkedés harcos híve lett. Ezért tartotta fontosnak az összepontosítás ügyét. Amit indokolni kívánt, mert „*temérdek nálunk a homályos fogalom, s még sokkal több a balítélet s elfogultság.*” Sőt több: a helyhatóság hívei (municipalisták) zömében

olyanok, akik eleve azt feltételezik, hogy mindenütt olyan helyhatóságok léteznek, mint nálunk, más megoldást nem is nagyon ismernek, ezért „elhiszik annak derék voltát, s így tehát csupán megszokásból és divatból s mert az ellenkezőt eléggé nem ismerik, minduntalan ezt hangoztatják: Isten mentse meg az összpontosítástól (centralisatio), éljenek a helyhatóságok!”⁴ Ő azonban határozottan a központosítás híve, a hazai centralisták elkötelezett képviselője: „minden hiányai mellett is hasonlíthatatlanul sokkal jobbnak tartom az összpontosított francia alkotmányt a mi helyhatósági szerkezetű alkotmányunknál.”⁵

A centralisták alapkövetelése volt a parlamentáris kormányzat intézményesítése. Irinyi is bálványozta a parlamentarizmust. Azt a parlamentarizmust, amit Franciaországban meg tapasztalt. Az ő definíciójában parlamentarizmus annyit tett, hogy alkotmányos férfiak kormányoznak, a kormányzat az egyik párt kezében van. Úgy ítélte meg, hogy az

alkotmány legfőbb garanciája a parlamentáris kormányzat ellátott alkotmányos élet. Később a municipalista álláspont bírálatakor visszakanyarodott a kérdéshez és konkretizálni próbálta a parlamentáris kormányzat mibenlétét: „...előttem egy más, sokkal nagyobb, valódi alkotmány-

és nemzetiségbiztosító eszköz van, melynek a helyhatóságok csak gyenge pótlékai, mellyel ennél fogva a helyhatóságokat összemérni még csak nem is lehet, és ez a saját ministeri vagyis mivel felelős ministeriumot értek, a parlamentáris kormány, mely összepontosítván a hatalmat, az egyes számos helyhatóságok helyett úgyszólván egy nagy országos helyhatóságban egyesíti az országot.”⁶ Ez összehasonlíthatatlanul erősebb, életképebb és nagyobb eredményeket hozó konstrukció, mint az általa föderatív szerkezetnek nevezett vármegyerendszer. Továbbment: egyenesen összeférhetetlennek nyilvánította a központi parlamentáris kormányzattal a vármegyerendszert. „[A] helyhatósági rendszer csak pótlék, melyre igen természetesen, ha egyszer az megvan, amit pótol, többé semmi szükség nincs.”⁷

Úti naplójába nem csupán máshol megjelent cikkeket, írásokat igazított be, de törvényjavaslatokat is „bátorkodott” mindenkinek

figyelmébe ajánlva előadni. A parlamentáris kormányról szóló proposíciói néhány év múlva visszaköszöntek az 1848-as április törvényekben. Ideálja az alkotmányos monarchia volt. A végrehajtó hatalmat az uralkodó személyesíti, de minden jogait „egyedül a ministerium által gyakorolhatja. Ennél fogva minden királyi rendelet érvényére multhatatlanul megkívántatik, hogy illető ügyi miniszter aláírásával is el legyen látva.”⁸ Az uralkodó ugyan szent és sérthetetlen, ennél fogva felelősségre vonhatatlan, de rendeleteket csak törvény végrehajtására adhat ki, rendeletei törvényeket nem helyettesíthetnek. Kezdeményezési joga van az országgyűlésben, megerősíti és kihirdeti a törvényeket, de azokat a két tábla összhangja teremti meg. A minisztereket a király nevezi ki, de az országgyűlés által feleletre vonhatók és a követi tábla bizalmatlanságot szavazhat bármelyik miniszter irányában. Ily alkalmakkor a királynak a helyébe más minisztert kell neveznie.

Irinyi parlamentáris kormányzatról kialakított javaslata részletesen körbejárta a törvényhozó és a végrehajtó hatalom viszonyát. S mert kiindulópontja a fennálló, vármegyei alkotmányos képletekre támaszkodó közjogi rendszer elutasítása volt, viszonylag könnyen és tiszta képletekben fogadhatta be a parlamentáris kormányzat napnyugaton éppen akkor diadalmaskodó formáját. A kormányzati felelősséggel, a miniszteri ellenjegyzéssel, a

törvényhozás felsőbbbségével, a nyilvánossággal, a népképviseléssel.

Hivatkozások:

- ¹ Német-, francia-, és angolországi Úti jegyzetek. Írta Irinyi József ügyvéd. Nyomatott Hálában, Heynemann Eduárd betűivel, 1846.
- ² Irinyi József: Német-, francia-, és angolországi úti jegyzetek. Sajtó alá rendezte, a magyarázatokat és az utószót írta Fenyő István. Budapest, 1998.
- ³ Fenyő István: Utazás a múltból a jelenbe. In: Irinyi 1998. 260. p.
- ⁴ Irinyi 1998. 127. p.
- ⁵ Irinyi 1998. 128. p.
- ⁶ Irinyi 1998. 129. p.
- ⁷ Irinyi 1998. 129. p.
- ⁸ Irinyi 1998. 129. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Irinyi József (1822-1859.) Vasárnap Újság. Forrás: <https://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=46258> 2022. február 20.
2. oldal: Irinyi József emléktáblája, Budapest, XI., Irinyi József utca 47. Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/af/Irinyi_J%C3%B3zsef_eml%C3%A9kt%C3%A1bl%C3%A1ja_Budapest%2C_XI.%2C_Irinyi_J%C3%B3zsef_utca_47..png 2022. február 20.